

Whitehead

Ladislav Hejdánek

◆ kartotéční lístek | poznámky, česky, vznik: 23. 9. 1974

◆ card file | notes, Czech, origin: 23. 9. 1974

Whitehead [1974]

23. 9. 1974

1.

Snad by bylo dobré nejprve ztratit několik slov o důvodech, které nás vedly k volbě tématu. Především bych chtěl ujistit, že nám na prvním místě zase nepůjde ani jenom o texty, které budeme číst, ani jenom o autory těchto textů. Naším cílem bude opět spíše povzbudit své vlastní myšlení a inspirovat se zvolenými texty k vlastním úvahám. V podstatě se bude náš přístup podobat loňskému čtení Augustinových Konfesí, jenom bude o trochu pracnější. Především nebudeme mít po ruce nejenom několik překladů, ale pro většinu textů ani jediný překlad, a tak si budeme muset pomoci vlastními silami. A za druhé budeme muset počítat s tím, že zvolené texty budou tentokrát náročnější a zejména neprůhlednější; to znamená, že budeme mít tentokrát víc práce. To je možno považovat za nevýhodu, ale po jisté stránce to je, jak doufám, i přednost.

2.

V Americe před nějakými asi 20 lety vznikla theologická škola, která pod vlivem Charlese Hartshornea a navazovala na určité partie Whiteheadovy filosofie. O této škole není u nás mnoho známo, ale všechno svědčí o tom, že si z několika důvodů zaslouhuje naši pozornost. Především je pozoruhodným příspěvkem k otázce vztahu mezi teorií a filosofií, tedy k otázce, která je zvláště v protestantských kruzích přímo zasuta mnoha nedorozuměními a předsudky. Ale jde o víc než o užití určité filosofické metody anebo dokonce jenom terminologie k theologickým účelům, jak je tomu např. u van Burena (použito novopozitivistické výbavy). Whitehead sám vypracoval určitý pojem „boha“, takže tu jde o navázání křesťanské theologie na theologii filosofickou, tj. na určité filosofické učení o „bohu“. Klade se nám proto jako pro naše další podnikání významná otázka, jak lze vůbec posuzovat takové partie filosofického systému, v nichž se myslitel pokouší uchopit to, čemu se tradičně říká náboženským termínem „bůh“, a zejména jak lze posuzovat otázku legitimacy použití takové filosofické „theologie“ v křesťanské theologii. Zvláštní důležitost má však otázka takové aplikace u myslitele, který se pokouší svou filosofií uchopit celek skutečnosti a který odmítá hloubit nebo třeba jenom udržovat nepřekročitelnou propast mezi bádáním přírodovědeckým (a tam zase ještě mezi úrovní fyzikální a mezi úrovní biologickou) a mezi filosofickým zkoumáním, včetně „sekcí“ theologické, a který dokonce právě naopak oddělenost těchto oblastí pociťuje jako nedostatek a překážku pro uchopení a pochopení věcí, jak vskutku jsou. Před lety nás neobyčejně zaujal pronikavý pokus jiného přírodovědce-filosofa, který vyšel ovšem hlavně z biologie a antropologie (či paleobiologie a paleoantropologie, i když samozřejmě k tomu nutně patřila také geologie), totiž Pierra Teilharda de Chardina. Whitehead ho rozpětím své myšlenky silně připomíná, i když je o dvacet let starší; nevím, měl-li na Teilharda nějaký větší vliv nebo zda Teilhard jeho spisy znal. Odlišnost Whiteheadova spočívá v tom, že jemu se už sám živý organismus, život vůbec stává základním filosofickým problémem. To souvisí s tím, že základna, z níž vychází, je jiná. Whitehead je svým vzděláním a také učitelským působením matematik a fyzik. Připomeňme si něco z jeho života.

3.

Whitehead se narodil 15. února 1861 v Anglii. Jeho vlastní životopisné poznámky si můžete přečíst na začátku malého výboru, který vyšel r. 1970 v Mladé frontě. Studoval v Cambridge hlavně matematiku, a potom asi 25 let vyučoval tamtéž matematice a mechanice, od r. 1911 přesídlil (už jako docent) do Londýna, kde přednášel stejné obory, a od r. 1914 do r. 1924 zastával profesuru na Imperiální koleji přírodních věd a technologie v Kensingtonu. Teprve v roce 1924 jako 63letý přijímá pozvání Harvardské university a začíná tam přednášet filosofii. Jeho publikované práce se obvykle rozdělují na tři období. Prvním z nich je převážný zájem o matematickou logiku; tato etapa vyvrcholila

monumentálním dílem *Principia mathematica*, (3 sv.), jež vydal společně s Bertrendem Russellem (1911-1913). Poté se zabýval více fyzikou a jejími filosofickými předpoklady a filosofickou interpretací (*An Enquiry Concerning the Principles of Natural Knowledge*, 1919; *The Concept of Nature*, 1920; *The Principle of Relativity with its Applications to Physical Science*, 1922); toto období je nazýváno „filosofií přírody“. Po zahájení přednášek ve Spojených státech vydává svá stěžejní filosofická díla, která představují v souhrnu tzv. „filosofii organismu; náleží se jeho nejvíce vydávané a také nejvíce překládané dílo *Science and the Modern World*, 1926, jeho největší spis *Process and Reality*, 1929, jeho závěrečnou partii tu budeme číst, a *Adventures of Idea*, 1933. Whitehead přednášel do léta 1937 a pak odešel (v 76 letech) na odpočinek. Ještě pro Schilppovo vydání svazku *The Library of Living Philosophers*, Vol.III, *The Philosophy of Alfred North Whitehead*, který vyšel ve Spojených státech r.1941, napsal své autobiografické poznámky (shora zmíněné). Zemřel 2,5 roku po válce, 30. 12. 1947.

4.

Když už jsme v těch životopisech, ještě něco o Hartshorneovi. Charles Hartshorne se narodil 5. června 1897. Studoval nejprve na Haverford College, ale studia dokončil na Harvardu 1923 (A.B.), po roce získal další gradus (A.M.) a 1923 Ph.D. Po dalších dvou letech postgraduálního studia se vrátil na Harvard, kde zahájil svou učitelskou dráhu jako asistent nedávno přišedšího profesora Whiteheada. V r.1928 (tedy po 3 letech) odešel přednášet na Chicagskou universitu, kde se v r.1949 stal profesorem filosofie. Od r.1955 do 1962 byl profesorem filosofie na Emory University of Georgia, a od r.1962 byl profesorem filosofie na universitě v Texasu. Kuriozitou je jeho odborný zájem ornithologický; vydal v tom směru řadu vědeckých prací. Vydal: *The Philosophy and Psychology of Sensation*, 1934; *Beyond Humanism*, 1937; *Man's Vision of God*, 1941; *The Divine Relativity*, 1948; *Reality as Social Process*, 1953; *Philosophers Speak of God* (spolu s William Reese), 1953; *The Logic of Perfection*, 1962; *Anselm's Discovery*, 1965; *A Natural Theology for Our Time*, 1967; *Creative Synthesis and Philosophic Method*, 1970. Snad ještě žije (bylo by mu 77 let).

5.

Whiteheadovo pojetí „boha“ má pro nás ovšem smysl pouze tehdy, není-li k jeho filosofii pouze přilepeno, není-li jenom nějakým náhodným, nahodilým přídatkem, přístavkem k jeho hlavní myšlenkové stavbě. Tady musíme uvážit, že např. William A. Christian ve své studii „*The Concept of God as Derivative Notion*“, jež vyšla r. 1964 v „*The Hartshorne Festschrift: Process and Divinity*“ (str. 181–203) usiluje prokázat, že pojetí boha není součástí Whiteheadova kategoriálního schematu („the concept of God is not a part of Whitehead's categorial scheme“ – 181; „first we need to notice that the scheme does not itself include a concept of God and to see why it does not“ – 182; „the scheme does not in any way single out some entity and assign to it the distinctive functions which Whitehead later assigns to God“ – 182; „this means that the conception of God is not immediately deducible from the scheme taken by itself in its proper generality. So there is no concept of God in the categorial scheme“ – 182). Kdyby to mělo znamenat, že Whiteheadův systém se obejde bez toho, čemu on sám říká „God“, tedy „bůh“, pak by naše počínání nemělo smysl a mohli bychom se přímo obrátit ke studiu buď Hartshorneových textů nebo hned textů autorů, náležících k oné tzv. procesuální teologii. Ale já mám dojem, že Christian (přestože v r.1959 vydal knihu o Whiteheadovi, *An Interpretation of Whitehead's Metaphysics*, kterou ovšem neznám) neporozuměl podstatě Whiteheadova myšlení, a setrvávám v přesvědčení, že správné pochopení alespoň hlavních rysů Whiteheadovy filosofie organismu je nezbytné, máme-li proniknout k podstatě jeho pojetí „boha“. Doufám proto, že naše počínání nesmyslné nebude.

6.

Několik slov o postupu naší společné práce. Byl bych rád, kdybyste si všichni dobře přečetli studii „Nesmrtelnost“ z dubna 1941 (český výbor str. 95–121), neboť se k ní budeme opětovně vracet. Vlastní naše práce bude spočívat v pomalém a pozorném čtení druhé části závěrečného oddílu Whiteheadova hlavního spisu, *Process and Reality*. Tento závěrečný oddíl, totiž krátká 5. část knihy, představuje jakousi konečnou, výslednou interpretaci Whiteheadovy filosofie organismu (nazývá se „Final Interpretation“), a tvoří jej dvě kapitoly, první, „The Ideal Opposites“, o 4 paragrafech, a druhá, nazvaná „God and the World“, kterou tu budeme číst, o 7 paragrafech. Společné čtení budeme prokládat drobnými referáty z dalších vybraných textů, pokud budete ochotni se takové práce ujmout. Kdybyste měli příležitost někde získat texty, které nám jsou zatím nedostupné, bylo by to jistě velmi užitečné. Připravím proto seznam toho, co máme k dispozici, a toho, co by bylo žádoucí, ale o čem zatím nevíme, jak to získat v plném znění, a z čeho známe jen citace.